

INSTITUT OF LITHUANIAN HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1993

VILNIUS 1994

INSTITUT FÜR LITAUISCHE GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1993

VILNIUS 1994

STATE OF CALIFORNIA - DEPARTMENT OF REVENUE

ALVIN R. ...
MAY 1968 ...
YR 1968

...

...

...

...

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

1993 M. 12 M. 15 D.
VILNIUS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS
1993 METAI

VILNIUS, MOKSLO IR ENCIKLOPEDIJŲ LEIDYKLA, 1994

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Vytautas MERKYS (vyr. redaktorius), Antanas TYLA (vyr. redaktoriaus pavad.), Al-
fonsas EIDINTAS, Vytautas KAZAKEVICIUS, Vacys MILIUS, Gediminas RŪDIS,
Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Redakcijos adresas:

2600 Vilnius, T. Kosciuškos 30

Išleista pagal Lietuvos istorijos instituto užsakymą

ISBN 5-420-01308-8

© Lietuvos istorijos institutas, 1994

GINTAUTAS VILKELIS

LIETUVOS IR LENKIJOS PRIESPRIEŠA TAUTŲ SĄJUNGOJE 1926 M.

Lietuvos ir Lenkijos konfliktas per visą laikotarpį tarp dviejų pasaulinių karų buvo nuolatinė grėsmė Europos saugumui ir taikai. Šį konfliktą palyginti dažnai svarstė Tautų Sąjunga, tačiau jos projektai ir iniciatyvos žlugo. Tiek Lietuva, tiek Lenkija atkakliai laikėsi savo principinių nuostatų. Tautų Sąjunga, skelbianti taikos palaikymo idėjas, tapo dviejų valstybių konfrontacijos arena. 1926 m. yra vienas ryškesnių jų priešpriešos epizodų. Apskritai 1926 m. Tautų Sąjungai buvo krizės laikas. Krizė prasidėjo dėl šios tarptautinės organizacijos Tarybos pertvarkymo. Lenkija norėjo pasinaudoti ta reforma ir tapti Tautų Sąjungos Tarybos nare. Tai būtų sustiprinę jos įtaką to meto Europai, būtų sustiprėjęs ir Lenkijos pranašumas per konfliktą su Lietuva. Kaip tos Tarybos narė Lenkija taip pat būtų galėjusi daryti spaudimą Vokietijai.

Lietuvos interesai buvo visiškai kitokie. Ji stengėsi sutrukdyti Lenkijai tapti Tarybos nare ir taip apsaugoti nuo didėjančių pastarosios pretenzijų. Tapusi tarybos nare, Lenkija, balsuodama „prieš“, galėjo blokuoti visus Lietuvos pasiūlymus ir nusiskundimus. Vilniaus klausimas būtų išnykęs iš Europos politinio gyvenimo. Tokia padėtis vertė Lietuvą priešintis Lenkijos išrinkimui Tautų Sąjungos Tarybos nare.

Šį Lietuvos ir Lenkijos konflikto etapą nagrinėjo abiejų šalių istorikai, ypač R. Žepkaitė, P. Miškinis ir P. Łossowski's¹. Tačiau jų darbai skirti bendrajai valstybių konflikto istorijai. Tad Tautų Sąjungos reikšmė per Lietuvos ir Lenkijos konfliktą 1926 m. dar nėra reikiamai ištirta ir įvertinta. Siame straipsnyje ir bandoma tą padaryti.

Trečiojo dešimtmečio viduryje Europos politikoje įvyko reikšmingų pokyčių. 1925 m. Locarno (Lokarno) sutartimis Vokietija, Prancūzija ir Belgija susitarė dėl sienų neliečiamumo. Viena iš šios sutarties įsigaliojimo sąlygų buvo Vokietijos stojimas į Tautų Sąjungą. Jos Taryboje Vokietijai buvo pažadėta nuolatinio nario vieta. Lietuvai Locarno sutartys darė netiesioginę įtaką. Lietuvos atstovas prie Tautų Sąjungos Dovas Zaučius pažymėjo „... negalima nesutikti su tuo, kad mūsų šansai atmainyti *status quo* * mūsų naudai Vilniuje mažėja, juo labiau Europos žemė-

* *Status quo* (lot.) — esama faktinė padėtis — *Red.*

lapis užfiksuojamas ir juo labiau Europa atsisako atmainyti žemėlapi ginklo keliu“². Žymiai didesnę reikšmę Locarno sutartims teikė Lenkija. Vokietijos įstojimas į Tautų Sąjungą nuolatinio Tarybos nario teisėmis Lenkijai buvo visiškai nepriimtinas. Vokietijos politinės įtakos didėjimas kėlė tiesioginę grėsmę Lenkijos vakarų sienoms. Kaip atsvarą Lenkijos vyriausybė nutarė iškelti Lenkijos kandidatūrą per rinkimus į Tautų Sąjungos Tarybą*. Lenkija savo sprendimą motyvavo tuo, kad ji — labiausiai suinteresuota Versalio sutarties išlaikymu ir Tautų Sąjungoje gali atsverti Vokietijos įtaką. Per ankstesnius rinkimus nei Anglija, nei Prancūzija Lenkijos kandidatūros nerėmė³. 1926 m. padėtis buvo kitokia — Prancūzija pradėjo remti Lenkijos pretenzijas. Lenkijos užsienio reikalų ministerija taip pat ieškojo paramos Londone. Jos atstovas D. Britanijos užsienio reikalų ministrui pareiškė, kad Vokietija niekada nepaliks Lenkijos ramybėje. Pasak jo, „Tautų Sąjungos Taryba be Lenkijos, tai Taryba, kuri užmerkia akis prieš pavojų ir grėsmę taikai“⁴. Lenkų politikų reikalavimai didėjo ir jie pradėjo siekti net Tautų Sąjungos Tarybos nuolatinio nario vietos.

Lietuvos pozicija šiuo atveju buvo aiški. 1926 m. sausio 26 d. telegramoje visoms Lietuvos diplomatinėms atstovybėms buvo rašoma, kad Lenkija 1926 m. stengsis būti išrinkta į Tautų Sąjungos Tarybą: Lietuvos diplomatai buvo įpareigojami žlugdyti šias lenkų pastangas⁵. Atstovai greitai pateikė informaciją apie valstybių, kuriose jie buvo akredituoti, pozicijas į Lenkijos kandidatūrą. E. Galvanauskas iš Londono pranešė, kad D. Britanija nepalaikys Lenkijos pretenzijų į Tautų Sąjungos Tarybos nuolatinio nario vietą, bet balsuos „už, jei Lenkija sieks nenuolatinio nario vietos“⁶. V. Čarneckis iš Romos rašė, kad Italijos pozicija nėra aiški, bet Lenkijos ir Italijos santykiai greitai gerėja ir labai sunku ką nors pakeisti⁷. Čekoslovakija nesipriešins, jei Lenkijai bus suteikta Tautų Sąjungos Tarybos nuolatinio nario vieta — pranešė atstovas Prahoje D. Žaunius⁸. Švedijos vyriausybė buvo prieš bet kokią Tautų Sąjungos Tarybos reformą, išskyrus Vokietijos išrinkimą nuolatinio nariu⁹. Vokietijos užsienio reikalų ministerijoje Lietuvos atstovui V. Sidzikauskui buvo paaiškintas Vokietijos požiūris. Ji sutiko stoti į Tautų Sąjungą su sąlyga, kad gaus nuolatinio nario vietą esamoje, o ne pertvarkytoje Taryboje. Jei tokia vieta būtų suteikta ir Lenkijai, Vokietija atsisakytų stoti į Tautų Sąjungą¹⁰.

Prancūzijos pozicija buvo palanki Lenkijai. Lietuvos atstovo Paryžiuje P. Klimo nuomone, Prancūzija norėjo įtraukti Lenkiją į Tautų Sąjungos Tarybą kaip atsvarą Vokietijai. P. Klimas siūlė griežtai ir tiesiogiai nesikišti, nes visiems Tautų Sąjungos nariams antilenkiška Lietuvos pozicija ir taip yra visiškai aiški¹¹. Lietuvos pastangas sutrukdyti Lenkijai tapti Tautų Sąjungos Tarybos nare kritiškai įvertino ir atstovas prie Tautų Sąjungos D. Žaunius. Jis rašė: „Lietuvos balsas, vis tiek kieno jis būtų pareikštas, tiek mažai sveria pasaulinėje politikoje, kad ir geriausias Lie-

* Tautų Sąjungos Taryba iki 1926 m. turėjo 4 nuolatinius ir 6 nenuolatinius narius. Pastarieji buvo kasmet perrenkami. Lenkija 1923, 1924 ir 1925 m. nesėkmingai siekė nenuolatinio nario vietos — *Aut.*

tuvos delegatas, be keletos dešimčių divizijų jos krypties vis tiek nenusvers. Vienas tokių klausimų yra ir lenkų išrinkimas Tarybon ar nuolatiniais, ar renkamais nariais. Apie tai, kad Lenkija Tarybon pateks ir Lietuvos pastangų bus per maža tam klausimui pakreipti vienon ar kiton pusėn, mano nuomone, nėra ko abejoti¹². Tačiau iš pradžių Lietuva nebuvo vieniša. Prieš Lenkijos išrinkimą Tautų Sąjungos Tarybos nenuolatine nare ruošėsi balsuoti taip pat ir Latvija¹³, ir Suomija¹⁴.

Lietuvos išpuoliui prieš Lenkiją realų pretekstą davė naujas susidūrimas prie Lietuvos ir Lenkijos demarkacinės linijos. Apie 2 km į rytus nuo Kernavės demarkacinė linija kirtė didelį mišką, kurio maždaug 15 ha buvo Lietuvos pusėje. Šios linijos abi pusės laikėsi nuo 1923 metų. 1926 m. vasario 17 d. Lenkijos pasienio sargybiniai užėmė Lietuvai priklausančią miško dalį. Vasario 19 d. lietuvių policininkai atstatė buvsią padėtį. Tačiau vasario 22 d. apie 22 val. lenkų kariuomenės 200 žmonių dalinys vėl puolė ir užėmė mišką. Aštuoni Lietuvos policininkai pateko į nelaisvę. Lietuvos užsienio reikalų ministerija apie tai informavo Lietuvos atstovą prie Tautų Sąjungos D. Zaunių ir įpareigojo jį įteikti protesto notą Tautų Sąjungai¹⁵. Protesto nota buvo įteikta Tautų Sąjungos pirmininkui Italijos užsienio reikalų ministrui Vitori'o Scialoja¹⁶. Lietuva ypač pabrėžė, kad incidentas įvyko tada, kai Lenkijos karo ministru tapo liūdnai pagarsėjęs generolas Liucjan'as Želigowsk'is. Lietuvos diplomatiniai atstovai, susipažinę su įvykiais, pasiūlė Tautų Sąjungoje iškelti Lenkijai bylą. Šį požiūrį rėmė atstovas Londone E. Galvanauskas. Jo nuomone, Kernavės konfliktas duoda galimybę priminti ir atnaujinti Vilniaus bylą. Jis pasiūlė paruošti memorandumą ir paprašyti Tautų Sąjungą skirti atstovą Vilniaus kraštui¹⁷.

Lenkijos atstovas Tautų Sąjungoje F. Sokal'is vasario 26 d. išplatino pareiškimą, teigdamas, kad ginčijama miško dalis priklauso Lenkijai ir kad vasario 19 d. lietuvių policininkai ginklo pagalba užėmė ją. Vasario 22 d. lenkų policija atstačiusi buvsią padėtį. Lenkijos atstovas pareiškė, kad nuostolių atlyginimo klausimą galinti kelti tik Lenkijos vyriausybė¹⁸. Vasario 28 d. Tautų Sąjungos Tarybos pirmininkas V. Scialoja telegrafavo Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui E. Drummond'ui, kad šis abi puses paprašytų susilaikyti nuo karo veiksmų ir palaukti Tautų Sąjungos Tarybos sesijos. Kovo 1 d. D. Zaunius informavo E. Drummond'ą, kad Lietuvos vyriausybė sutinka susilaikyti nuo karo veiksmų iki Tarybos sesijos pradžios. Kartu jis pažymėjo, kad Lenkijos kariuomenė tebėra Lietuvos pusėje. Tokia situacija išliko iki Tautų Sąjungos Tarybos ir visuotinio narių susirinkimo darbo pradžios. Kovo 8 d. prasidėjo neeilinis, nepaprastasis Tautų Sąjungos narių susirinkimas. Svarbiausias jo darbotvarkės klausimas buvo Vokietijos stojimas į Tautų Sąjungą ir rinkimai į Tautų Sąjungos Tarybą. Kaip minėta, Vokietija Taryboje siekė nuolatinio nario vietos*. Padėtį komplikavo tai, kad greta Lenkijos į nuolatinio nario vietą dar pretendavo Brazilija ir Ispanija. Tautų Sąjungos Tarybos

* 1926 m. Tautų Sąjungos Tarybos nuolatiniai nariai buvo D. Britanija, Prancūzija, Italija ir Japonija — *Aut.*

narių rinkimai buvo svarbiausias 1926 m. Europos politinio gyvenimo įvykis¹⁹. Lietuvos poziciją dar 1926 m. vasario mėnesį išdėstė oficiozas „Lietuva“. Jis rašė: „Šiandien Europos taikai yra tik viena kliūtis — Lenkijos imperializmas. Būtų neprotinga sąmoningai tą kliūtį didinti, suteikiant Lenkijai nuolatinę vietą Tautų Sąjungos Taryboje“²⁰. Lietuvos delegacijai Tautų Sąjungos nepaprastajame susirinkime vadovavo užsienio reikalų ministras M. Reinys, jos nariais buvo P. Klimas ir D. Zaunius.

Iškart tenka pažymėti, kad Tautų Sąjungos 1926 m. kovo mėnesio visuotinis susirinkimas buvo pirmasis, kai jo nariai išsiskirstė nieko nenusprendę. Vokietijos priėmimas į Tautų Sąjungą buvo beveik sužlugdytas. Tiesa, jos įstojimui į Tautų Sąjungą pritarė visi, bet nesutarimai prasidėjo dėl Lenkijos, Ispanijos ir Brazilijos išrinkimo Tarybos nuolatiniais nariais. Po daugelio kompromisų ir nuolaidų buvo rasta, kaip susitarti; susirinkimo darbą sužlugdė tik griežta ir nelanksti Brazilijos pozicija. Ji, kaip 1926 m. Tautų Sąjungos Tarybos narė, pareiškė balsuosianti prieš bet kokią kandidatūrą, jei ji, Brazilija, negaus nuolatinio Tarybos nario vietos. Dėl vienbalsiškumo principo tai reiškė viso susirinkimo darbo žlugimą. Susirinkimas Tarybos reformai paruošti sudarė specialią komisiją ir išsiskirstė. Brazilija tuo nepasitenkino ir birželio mėnesį pareiškė, kad visai pasitraukia iš Tautų Sąjungos.

Per susirinkimą Lietuvos delegacija veikė energingai. Iš pat pradžių ji įteikė Tautų Sąjungos Tarybai notą, kurioje atkreipė dėmesį į tai, kad Lenkija jau yra sulaužiusi daugelį Tautų Sąjungos pakto straipsnių ir negali būti renkama Tarybos nare²¹. Notą padarė didelį įspūdį. Tautų Sąjungos sekretoriatas per atstovą prašė palikti notos tekstą Tarybos pirmininko V. Scialojos žiniai ir neskelbti jo kitiems Tarybos nariams. Tačiau Lietuvos delegacija kreipėsi į Tautų Sąjungos generalinį sekretorių E. Drummond'ą, prašydama, kad notos tekstas būtų išdalintas ne tik Tarybos nariams, bet ir visiems susirinkimo dalyviams. Nepasitikėdama sekretoriatu, delegacija pati padaugino notos tekstą ir išdalino jį visoms delegacijoms²². Lietuvos delegacijos nariai ruošėsi aktyviai dalyvauti aptariant kandidatūras į Tautų Sąjungos Tarybą. Buvo paruoštas kalbos tekstas tam atvejui, jei Lenkija oficialiai pareikalautų nuolatinio nario vietos. Ši kalba liko nepasakyta, nes rinkimai neįvyko²³. Delegacijos veiklą per susirinkimą grįžęs į Lietuvą jos vadovas M. Reinys taip aiškino: „Lietuva, kaip ir daugelis valstybių, yra priešinga Tarybos praplėtimui. Lietuvos nuomone, Tarybos nariais negali būti valstybės, kurios yra pasižymėjusios tarptautinės teisės laužymu“²⁴.

Kita delegacijos veiklos kryptis buvo Kernavės byla. Nors Tautų Sąjungos sekretoriatas labai priešinosi, ji buvo įtraukta į Tautų Sąjungos Tarybos darbotvarkę²⁵. Posėdžio metu naujasis Tarybos pirmininkas Japonijos atstovas K. Ishii (Iši) padarė trumpą pranešimą apie bylos eigą ir pareiškė, kad Lenkija vykdo savo pažadus ir jos policininkai pasitraukė iš Lietuvos teritorijos. Jis pasiūlė nesvarstyti šio klausimo, nes byla jau baigta. Tarybos nariai jam pritarė. Lietuvos delegatas protestavo, bet jo kalba buvo nutraukta. Taryba nutarė šio klausimo toliau nesvarstyti, Lietuvai paliko galimybę įtraukti jį į kito posėdžio darbotvarkę²⁶. Kovo 19 d.

Lietuvos delegacijos narys D. Zaunius įteikė protesto notą Tautų Sąjungos generaliniam sekretoriui E. Drummond'ui dėl Tarybos pirmininko K. Ishii elgesio per Tarybos posėdį²⁷. Pasak jo, Lenkijos policininkai nepasitraukė iš okupuotos miško dalies ir toliau laiko užėmę 15 ha Lietuvos teritorijos.

Po Tautų Sąjungos narių visuotinio susirinkimo prasidėjo politinio gyvenimo atoslūgis. Tačiau Kernavės incidentas nebuvo pamirštas. D. Britanijos laikraščiai „Daily Telegraph“, „Daily Herald“, „Manchester Guardian“ priminė, kad Vilnius buvo užimtas sulaužius Tautų Sąjungos Tarybos nutarimus ir kad Kernavės incidentas taip pat įvyko dėl Lenkijos kaltės. Lenkijos vyriausybė buvo priversta nusiųsti D. Britanijos užsienio reikalų ministerijai memorandumą, aiškindama incidento aplinkybes ir patikindama, kad incidentas jau likviduotas²⁸. Kernavės incidentą savaip įvertino ir to meto Lenkijos visuomenė. „Visas incidentas yra Lietuvos blogos valios išraiška, norint kompromituoti Lenkiją tuo metu, kai sprendžiamas jos išrinkimas į Tautų Sąjungos Tarybą“, — rašė visuomenės veikėjas J. Grzymala-Grabowiecki's²⁹. Autorius tik nepažymėjo, kad šios „blogos valios“ pradmenų reikėtų ieškoti 1920 m. spalio mėnesio įvykiuose. . .

Nors kovo mėnesio visuotinis susirinkimas jai baigėsi nesėkmingai, Lenkija neprarado noro tapti Tautų Sąjungos Tarybos nuolatine nare³⁰. 1926 m. viduryje įvyko esminių abiejų šalių vidaus gyvenimo pokyčių. Lietuvoje įvyko rinkimai į Seimą, į valdžią atėjo valstiečių liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė. Ji skelbė, kad „kol nebus grąžintas Lietuvai Vilnius ir visos Maskvos sutartimi priklausančios Lietuvai žemės, kol nebus atitaisyta sulaužiusios Suvalkų sutartį Lenkijos padaryta žala Lietuvai, tol negalės būti normalių santykių tarp Lietuvos ir jos pietų kaimynų“³¹. Lenkijai atrodė, kad Lietuvos naujoji kairiosios pakraipos vyriausybė pradės tvarkyti abiejų valstybių santykius. Jos nuomone, tik trumpalaikis šios Lietuvos vyriausybės gyvavimas neleido to pradėti³². Tą galimybę sunkino ir įvykiai pačioje Lenkijoje. 1926 m. gegužės mėn. po valstybės perversmo Lenkijos valstybės valdžios piramidės viršūnėje įsitvirtino Juzef'as Piłsudski's. Lietuvai tai atrodė tarsi grįžimas į 1920 m. Tuos nuogąstavimus išreiškė jos spauda. „Lietuva“ tomis dienomis retoriškai klausė „kas gali tikinti, kad Piłsudski's nepanorės įpinti į savo diktatoriaus laurus Kauno rožę?“³³ Buvo laukiama agresyvių veiksmų iš Lenkijos pusės. Situacija buvo taip apibūdinama: „Reikia laukti, kad Piłsudski's griebsis visų priemonių, kad iš Lietuvos padaryti minkštą molį savo sienų statybai“³⁴. Tokiomis aplinkybėmis pagerinti santykius buvo neįmanoma.

Nors Lenkijos valstybės vadovas J. Piłsudski's Tautų Sąjungą menkai tevertino, jis leido naujam užsienio reikalų ministrui A. Zalecki'ui toliau siekti jos Tarybos nario vietos³⁵. Lietuvos pozicija taip pat nesikeitė. Rugpjūčio 9 d. Lietuvos užsienio reikalų ministerija pasiuntė telegramą visoms atstovybėms, prašydama išsiaiškinti vyriausybių, prie kurių tie atstovai akredituoti, požiūrį į Lenkijos ketinimą tapti Tautų Sąjungos Tarybos nare. Telegramoje pabrėžiama, kad Lietuva paremtų tik Vokietijos stojimą į Tautų Sąjungą ir jos išrinkimą Sąjungos Tarybos nuolatine na-

re³⁶. Lietuvos delegacija vėl ruošėsi rimtai priešintis Lenkijos pretenzijoms būti išrinktai į Tautų Sąjungos Tarybą. Priemonės, kurių delegacija privalėjo imtis, buvo išdėstytos specialioje instrukcijoje³⁷. Buvo numatoma vėl kreiptis į Tautų Sąjungos Tarybą ir atnaujinti Kernavės bylą. Lietuvos delegacijai buvo pavesta reikalauti, kad visi Tarybos nariai būtų renkami, jei to pasiekti nebūtų galima — remti senąją Tarybos struktūrą. Delegacija buvo įpareigota remti Vokietijos išrinkimą Tautų Sąjungos Tarybos nare bei pasisakyti prieš nenuolatinių narių privilegijuotą padėtį, t. y. jų teisę būti perrinktiems. Paskutinis instrukcijos punktas įpareigojo Lietuvos delegaciją per nenuolatinių narių rinkimus balsuoti už tų valstybių kandidatūras, kurios palankesnės Lietuvai. Delegacija buvo įpareigota visokeriopai priešintis Lenkijos išrinkimui į Tautų Sąjungos Tarybą³⁸. Instrukciją pasirašė ministras pirmininkas ir laikinai einantis užsienio reikalų ministro pareigas M. Sleževičius. Lietuvos delegacijos nariais buvo paskirti V. Sidzikauskas, B. Balutis ir O. Milašius. Lietuvos spauda taip pat neslėpė Lietuvos vyriausybės tikslų. „Dedant Lenkijai pastangų gauti vietą Tautų Sąjungos Taryboje, mums belieka pakartotinai griežčiausiai prieš tas pastangas protestuoti“, — rašė „Lietuva“³⁹.

Į rugsėjo mėn. asamblėją Tautų Sąjungos nariai rinkosi senų problemų spręsti. Kovo mėnesio susirinkimo žlugimas buvo didelis smūgis Tautų Sąjungos prestižui⁴⁰. Komisija, ruošusi Tautų Sąjungos Tarybos reformos projektą, baigė darbą. Buvo numatoma Taryboje vietoje 6 įkurti 9 nenuolatines vietas. Trys Tarybos nariai turėjo būti renkami trejiems metams, kiti 3 — dvejiems metams ir dar 3 — vieneriems. Iš jų 3 nariai galėjo būti perrinkti dar vienai kadencijai. Tokie nariai buvo pavadinti pusiau nuolatiniais Tarybos nariais. Į tokio pusiau nuolatinio nario vietą pretendavo Lenkija. Jeigu Lenkija nebūtų išrinkta, jos vyriausybė buvo numaciusi dar vieną spaudimo priemonę. Jos ministras A. Zaleski's turėjo pareikšti, kad Lenkija pasitraukia iš Tautų Sąjungos⁴¹. Tačiau šito neprireikė. Lenkiją rėmė didžiosios valstybės, tik maža Lietuva priešinosi jos išrinkimui.

Prasidėjus susirinkimui, Teisės komisija pasiūlė dviejų nutarimų projektus. Pirmajame buvo siūloma patvirtinti kovo mėnesio susirinkimo nutarimą dėl Vokietijos priėmimo į Tautų Sąjungą. Antrąjį nutarimą sudarė 2 dalys. Pirmojoje buvo siūloma Taryboje suteikti Vokietijai nuolatinio nario vietą, antrojoje — rinkti 9, o ne 6, kaip anksčiau, nenuolatinius Tarybos narius. Abi dalys sudarė vieną visumą ir už jas reikėjo kartu balsuoti. Visų 48 valstybių delegacijos vienbalsiai išrinko Vokietiją Tautų Sąjungos nare. Per balsavimą dėl antrojo nutarimo Lietuvos delegacijos padėtis buvo sunki. Pagal instrukciją ji turėjo balsuoti „už“ dėl pirmosios nutarimo dalies ir „prieš“ dėl antrosios nutarimo dalies. Kadangi balsuoti „prieš“ reiškė balsuoti prieš Vokietiją, o susilaikyti per viešą balsavimą būtų tolygu balsuoti „prieš“, todėl delegacija nutarė balsuoti „už“⁴². Visos delegacijos balsavo „už“, ir nutarimas vėl buvo priimtas vienbalsiai.

Rugsėjo 14 d. vyko komisijų posėdžiai. Pirmojoje teisės komisijoje buvo svarstytas nutarimas dėl Tarybos narių skaičiaus padidinimo. Posėdyje kalbėjo ir Lietuvos delegatas V. Sidzikauskas. Jis pareiškė, kad Lietuva balsavo priešingai savo nuomonei, nes norėjo padėti įveikti Tautų

Sąjungos krizę⁴³. Rugsėjo 15 d. susirinkime vėl buvo balsuojama dėl Tarybos narių skaičiaus padidinimo. Lietuvos delegacija nusprendė, kad, jei vienai tik dėl Lenkijos balsuojant prieš projektą, kitos Tautų Sąjungos narės susidarytų apie Lietuvą blogą įspūdį, todėl nutarė balsavime nedalyvauti⁴⁴. Nutarimas dėl Tarybos narių skaičiaus padidinimo buvo priimtas vienbalsiai, Lietuva balsavime nedalyvavo. Lietuvos delegacija teiravosi Latvijos ir Estijos delegacijų nuomonės dėl Lenkijos rinkimo į Tarybą. Latvijos ir Estijos delegacijos pranešė, kad jos balsuos už Lenkijos kandidatūrą⁴⁵.

Rugsėjo 16 d. įvyko rinkimai į Tautų Sąjungos Tarybą. Buvo renkami visi 9 nenuolatiniai nariai. Per pirmąjį balsavimą Lietuva parėmė Belgiją, Rumuniją, Portugaliją, Suomiją, Čekoslovakiją, Kiniją, Urugvajų, Kolumbiją, Salvadorą⁴⁶. Balsavo 49 delegacijos. Tarybos nariais tapo Kolumbija (46 balsai), Lenkija (45), Čilė (43), Salvadoras (42), Belgija (41), Rumunija (40), Olandija (37), Kinija (29), Čekoslovakija (27). Čekoslovakijai trūko kelių balsų, todėl buvo balsuojama dar vieną kartą⁴⁷. Per antrąjį balsavimą iš 9 jau išrinktų narių 3 nariai buvo renkami trejų metų kadencijai. Jais tapo Lenkija (44 balsai), Čilė (41), Rumunija (30). Dvejų metų kadencijai buvo išrinktos Kolumbija, Olandija, Kinija ir vieneriems metams — Belgija, Salvadoras, Čekoslovakija. Lenkija naudojosi palankia situacija ir iškėlė savo kandidatūrą dėl teisės būti perrinktai po 3 metų. Balsavimo rezultatai buvo tokie: iš 48 turinčių balsą narių 36 balsavo „už“, 4 susilaikė ir 9 balsavo „prieš“. Tokiu būdu buvo galutinai suformuota Tautų Sąjungos Taryba ir baigėsi Tautų Sąjungos krizė. Pirmą kartą Tautų Sąjungos Taryboje pradėjo posėdžiauti Vokietija ir Lenkija. Pastarajai nesutrukdė atkakli Lietuvos antilenkiška pozicija. To meto Lenkijos politikai jos išrinkimą į Tautų Sąjungos Tarybą vertino kaip tarptautinį triumfą⁴⁸. Išrinkimas vargu ar buvo triumfas, tačiau aki-vaizdu, kad Lenkija gavo maksimumą iš to, ką galėjo gauti⁴⁹.

Lietuvoje Tautų Sąjungos Tarybos rinkimų rezultatai buvo vertinami griežtai neigiamai. „Įvyko neigiamas ir kenksmingas Tautų Sąjungos autoritetui ir jos interesams faktas... Siuo žingsniu Tautų Sąjungai padarytas didelis moralinis smūgis ir tarptautinės teisės atžvilgiu įvyko neleistinas precedentas“, — rašė Lietuvos teisininkas G. Rutenbergas⁵⁰. Lietuvos delegacijos vadovas V. Sidzikauskas taip komentavo delegacijos veiklą Eltos korespondentui: „Lietuvos delegacija darė pastangas, kad Lenkija nebūtų priimta Tautų Sąjungos Tarybon, nes, kol Lenkija nėra atitaisiusi tarptautinių savo pasižadėjimų (Suyalkų sutarties), jos išrinkimas Tarybon laikytinas blogu patarnavimu Tautų Sąjungos idėjai ir autoritetui. Lietuvos delegacija balsavo prieš Lenkiją visais atvejais“⁵¹. Kartu V. Sidzikauskas paaiškino, kad Lenkijos išrinkimas buvo garantuotas, nes jis buvo didžiosios politikos kompromisas dėl Vokietijos įstojimo į Tautų Sąjungą. Neutralios valstybės manė, kad Lenkija, būdama Tarybos nare, susilaikys nuo neapgalvotų žygių ir laikysis Tautų Sąjungos pakto.

Lietuvos delegacija Lenkijos atžvilgiu Ženevoje buvo gana kategoriška. Tačiau politiniams oponentams to pasirodė per maža. Lapkričio 26 d. Lietuvos Seime krikščionių demokratų, tautininkų ir ūkininkų sąjungos atstovai įteikė interpeliaciją Seimo vadovybei. Joje Seimo atstovai kaltino

Lietuvos delegaciją, kad ji blogai dirbo Ženevoje ir leido Lenkiją išrinkti į Tautų Sąjungos Tarybą. Seimo atstovų nuomone, reikėjo balsuoti „prieš“ jau svarstant pačią balsavimo procedūrą⁵². Tačiau atstovai buvo neteisūs. Per balsavimą dėl procedūros Tautų Sąjungoje užteko $\frac{2}{3}$ balsų daugumos ir Lietuvos balsas nieko nebūtų lėmęs. Lietuvos delegacija panaudojo visas tada įmanomas galimybes. Padėtis buvo aiški jau po kovo mėnesio Tautų Sąjungos narių visuotinio susirinkimo. Lietuvos atstovas prie Tautų Sąjungos D. Zaunius tada referavo užsienio reikalų ministrui „... kai dėl mūsų kovo mėnesį darytos kontrakcijos, tai vis tiek turime įspūdžio, kad ji lenkams nedaug tepakenkė“⁵³. Kernavės byla taip pat nebuvo atnaujinta.

Lietuvos pastangos Tautų Sąjungoje buvo pastebėtos. Tautų Sąjungos vadovybė aptarė santykių tarp Lietuvos ir Lenkijos problemą. Nesibaigiantis dviejų Tautų Sąjungos narių konfliktas ardė šios tarptautinės organizacijos pamatus. Taryba buvo pasiruošusi iš naujo pradėti spręsti Vilniaus klausimą⁵⁴. Tautų Sąjungą dar labiau turėjo paskatinti Lietuvos ir SSSR 1926 m. rugsėjo 28 d. sutartis. Ji buvo sudaryta norint sustiprinti Lietuvos pozicijas, susilpnėjusias po Locarno sutarčių. Sienų neliečiamumo principas, užfiksuotas Locarno sutartyse, sukomplikavo Vilniaus klausimą. Reikėjo jį atnaujinti. Lietuva jį suaktualinti ryžosi sutartimi su SSSR. Sutartyje pabrėžta, jog Lietuvos ir SSSR santykių pagrindas yra 1920 m. liepos 12 d. sutartis. Ji skelbė, kad Vilnius yra sudėtinė Lietuvos valstybės teritorijos dalis.

Tautų Sąjungoje suprato, kad pralaimėjusi Lietuva paramą gali rasti kitur. V. Sidzikauskas lapkričio mėnesio pabaigoje Berlyne susitiko su Tautų Sąjungos generaliniu sekretoriumi E. Drummond'u. Generalinis sekretorius pareiškė, kad Tautų Sąjunga labiausiai susirūpinusi Lietuvos sutartimi su Sovietų Sąjunga. Ji sudaro be galo sunkią padėtį kaimyninėms valstybėms. E. Drummond'o nuomone, Lietuva yra ta valstybė, kuri sulaužė Baltijos valstybių solidarumą ir bendrą frontą prieš Sovietų Sąjungą⁵⁵.

Generalinis sekretorius tokias išvadas padarė neįvardinęs priežasčių, kurios pastūmėjo Lietuvos orientaciją į Rytus. Tautų Sąjungos abejingumas ir nenoras spręsti Vilniaus konfliktą vertė Lietuvos vadovus ieškoti paramos Sovietų Sąjungoje. Tautų Sąjungos požiūrį komentavo Lietuvos spauda. „Šešti metai kaip Lietuva yra Tautų Sąjungos narė, bet mažai galima atminti faktų, kurie rodytų palankų Lietuvai nusistatymą. Vilniaus ir Klaipėdos klausimai nuo pirmųjų mūsų nepriklausomo gyvenimo dienų buvo padarę mus nuolatiniams Tautų Sąjungos klientais (...) ir beveik visais atvejais, kai Lietuva kreipdavosi į Tautų Sąjungą, ji rasdavo nepalankią sau atmosferą“, — rašė „Lietuva“⁵⁶.

Istorikų tyrinėjimai rodo, kad 1926 m. Lietuvai Lenkijos karinė agresija negrėsė⁵⁷. Tačiau Lenkijos karo vadovybė 1926 m. rudenį padarė išvadą, kad karo galimybė egzistuoja visų pirma su Lietuva ir Sovietų Sąjunga⁵⁸. Savalaikis Tautų Sąjungos įsikišimas būtų sušvelninęs situaciją. 1926 m. įėjo į istoriją kaip atkaklios priešpriešos ir konflikto metai. To meto Lenkijos visuomenėje vyravo nuomonė, kad „Lenkijos ir Lietuvos santykiai per visus metus taip ir neišėjo iš užkeikto rato“⁵⁹.

Metų pabaigoje padėtis dar labiau komplikavosi. Gruodžio 17 d. Lietuvoje įvyko valstybės perversmas. Į valdžią atėjo A. Smetona ir A. Voldemaras, tautininkų vadai, žinomi savo antilenkišku nusistatymu⁶⁰. Jau pirmame savo pareiškime naujasis premjeras ir užsienio reikalų ministras A. Voldemaras pažymėjo, kad ir toliau išlieka santykių su Lenkija problema, kad atsisakymas nuo Vilniaus būtų valstybės išdavimas⁶¹.

Taigi 1926 m. pabaigoje Lietuvos ir Lenkijos konflikto padėtis nepakito. Dviejų Tautų Sąjungos narių priešprieša liko ir toliau. Žlugo Lietuvos bandymas sutrukdyti Lenkijai tapti Tautų Sąjungos Tarybos nare. Lėmė ne Tautų Sąjungos pakto principai ir idėjos, bet konkretūs didžiųjų valstybių interesai. Didžiosioms valstybėms, visų pirma Prancūzijai ir D. Britanijai, Tautų Sąjungos Taryboje buvo reikalinga atsvara Vokietijai. Dėl to visa Lenkijos agresijos istorija prieš Lietuvą buvo „užmiršta“. Lietuvos diplomatas P. Klimas rašė: „Mažosios valstybės dėjo savo viltis į Tautų Sąjungos globą ir jos daugiausia nusivylė. Didžiosios valstybės vis dar neatsižadėjo savo militarinių veiksmy ir jėga sprendė teisingumą“⁶². Tautų Sąjunga neišsprendė svarbaus uždavinio — sutaikyti Lietuvą ir Lenkiją, išspręsti Vilniaus klausimą, baigti konfliktą.

¹ Miškinis P. Lietuvos—Lenkijos santykių tarptautiniai-teisiniai aspektai (1919—1939). V., 1976. Zepkaitė R. Diplomacija imperializmo tarnyboje. Lietuvos—Lenkijos santykiai 1919—1939. V., 1980. Lossowski P. Stosunki polsko-litewskie w latach 1921—1939 // Przyjaźnie i antagonizmy. Wrocław, etc., 1977.

² 1925 spalio 19 d. D. Zauniaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Lietuvos valstybinis archyvas (toliau LVA). F. 383. Ap. 7. B. 565. L. 17.

³ Nowak-Kiełbikowa M. Polska-Wielka Brytania w dobie zabiegów o zbirowe bezpieczeństwo w Europie 1923—1937. Warszawa, 1989. S. 37.

⁴ Ten pat. S. 134.

⁵ 1925 sausio 26 d. telegrama atstovams Londone, Paryžiuje, Romoje, Stokholme, Prahoje, Zenevoje, Berlyne, Rygoje, Helsinkyje // LVA. F. 383. B. 629. L. 141—142.

⁶ 1926 vasario 1 d. E. Galvanausko pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 138.

⁷ 1926 vasario 3 d. V. Čarneckio pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 137.

⁸ 1926 vasario 12 d. D. Zauniaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 130.

⁹ 1926 vasario 12 d. I. Šeinaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 128.

¹⁰ 1926 vasario 18 d. V. Sidzikausko „Pro memoria“ // Ten pat. L. 116—117.

¹¹ 1926 vasario 18 d. P. Klimo pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 109—113.

¹² 1926 vasario 25 d. D. Zauniaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 103—104.

¹³ 1926 vasario 25 d. J. Aukštuolio pranešimas užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 87—88.

¹⁴ 1926 vasario 26 d. J. Savickio telegrama Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 82.

¹⁵ Visoms atstovybėms // Ten pat. B. 626. L. 167.

¹⁶ 1926 vasario 27 d. D. Zauniaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 135.

¹⁷ 1926 vasario 28 d. E. Galvanausko pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 111—112.

¹⁸ Kernavės incidentas. D. Zauniaus pranešimas Lietuvos užsienio reikalų ministrui // Ten pat. L. 21.

- ¹⁹ Wroniak Z. Polska-Francja 1926—1932. Poznań, 1971. S. 75.
- ²⁰ Ar bus priimta Tautų Sąjungos Tarybon Lenkija // Lietuva. 1926. Vas. 23 d.
- ²¹ Tautų Sąjungos nepaprastasis visuotinis susirinkimas 1926 m. kovo mėn. D. Zauniaus ataskaita // LVA. F. 383. Ap. 7. B. 626. L. 15.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat.
- ²⁴ Užsienio reikalų ministro prof. M. Reinio pranešimas spaudos atstovams apie nepaprastąją Tautų Sąjungos sesiją // Lietuva. 1926. Kovo 24.
- ²⁵ Tautų Sąjungos nepaprastasis visuotinis susirinkimas. 1926 kovo mėn. D. Zauniaus ataskaita // LVA. F. 383. Ap. 7. B. 626. L. 18.
- ²⁶ Ten pat.
- ²⁷ Lietuvos protestas prieš Tautų Sąjungos Tarybos pirmininko elgesį svarstant Kernavės incidentą Taryboje // Lietuva. 1926. Kovo 24.
- ²⁸ Nowak-Kiełbikowa M. Op. cit. P. 188.
- ²⁹ Grzymała-Grabowiecki J. Polityka zagraniczna Polski w roku 1926. Kraków, 1928. S. 160.
- ³⁰ Czapiewski E. Koncepcje polityki zagranicznej konserwatystów polskich w latach 1918—1926. Wrocław, 1988. S. 211.
- ³¹ Ministrų kabineto deklaracija // Lietuva. 1926 birželio 22.
- ³² Łossowski P. Op. cit. P. 145.
- ³³ Lenkijos perversmas // Lietuva. 1926. Geg. 17.
- ³⁴ Lenkų veikimas stiprėja // Lietuva. 1926. Geg. 31.
- ³⁵ Wroniak Z. Op. cit. P. 77.
- ³⁶ Visoms atstovybėms // LVA. F. 383. Ap. 7. B. 629. L. 11.
- ³⁷ Instrukcija Lietuvos delegacijai artimiausioms Tautų Sąjungos Tarybos ir Tautų Sąjungos plenumo sesijoms // Ten pat. B. 630. L. 46—51.
- ³⁸ Ten pat. L. 51.
- ³⁹ Lenkija Tautų Sąjungos Taryboje // Lietuva. 1926. Rugs. 7.
- ⁴⁰ Korczyk H. Przyjęcie Niemiec i Polski do Rady Ligi Narodów w 1926 roku. Wrocław, 1986. S. 188.
- ⁴¹ Wroniak Z. Op. cit. P. 77.
- ⁴² Lietuvos delegacija Tautų Sąjungos Taryboje ir Plenumė. 1926 m. rugsėjo mėn. dienynas // LVA. F. 383. Ap. 7. B. 631. L. 25.
- ⁴³ Ten pat. L. 36.
- ⁴⁴ Ten pat. L. 40.
- ⁴⁵ Ten pat. L. 45.
- ⁴⁶ Ten pat. L. 46.
- ⁴⁷ Korczyk H. Op. cit. P. 335.
- ⁴⁸ Grzymała-Grabowiecki J. Op. cit. P. 19.
- ⁴⁹ Korczyk H. Op. cit. P. 337.
- ⁵⁰ Rutenbergas G. Tautų Sąjungos VII sesijai pasibaigus // Lietuva. 1926. Rugs. 26.
- ⁵¹ Lietuvos delegacijos darbai Tautų Sąjungos posėdžiuose. P. Sidzikausko pareiškimai Eltos bendradarbiui // Lietuva. 1926. Spalio 5.
- ⁵² Vienuoliktoji interpeliacija // Lietuva. 1926. Lapkr. 29.
- ⁵³ 1926 m. balandžio 13 d. D. Zauniaus pranešimas Užsienio reikalų ministrui M. Reiniui // LVA. F. 383. Ap. 7. B. 843. L. 99.
- ⁵⁴ 1926 rugsėjo 19 d. V. Sidzikausko telegrama Užsienio reikalų ministrui // Ten pat. B. 629. L. 3.
- ⁵⁵ V. Sidzikausko „Pro memoria“. Pasikalbėjimas su Tautų Sąjungos Generaliniu sekretoriumi E. Drummond'u // Ten pat. B. 662. L. 2; Zepkaitė R. Min. veik. P. 190.
- ⁵⁶ Zenevai pasisakius // Lietuva. 1926. Rugs. 23.
- ⁵⁷ Zepkaitė R. Min. veik. P. 187.
- ⁵⁸ 1926 listopad 23. Protokół I Posiedzenia Komiteta Obrony Kraju Państwa // Dokumenty z dziejów polskiej polityki zagranicznej 1918—1939. Warszawa, 1989. T. I. S. 375.
- ⁵⁹ Grzymała-Grabowiecki J. Op. cit. P. 154.
- ⁶⁰ Łossowski P. Op. cit. P. 148.

⁶¹ Ministerio pirmininko ir Užsienio reikalų ministerio prof. A. Voldemaro pareiškimai spaudos atstovams // Lietuva. 1926. Gruod. 21; Zepkaitė R. Min. veik. P. 191.
⁶² Klimas P. Lietuvos diplomatijos tarnyboje. V., 1991. P. 126.

Gauta 1993 m. lapkričio mėn.

Summary

GINTAUTAS VILKELIS

LITHUANIAN AND POLISH OPPOSITION IN THE LEAGUE OF NATIONS IN 1926

Both Lithuania and Poland were members of the League of Nations. Thus, the League of Nations was automatically involved in the conflict between them. Both states attempted to use the League of Nations for their own purposes and to gain more influence in it. In 1926 Poland had claims to become a constant member of the League. The main objective for Lithuania then was to prevent Poland from reaching its aims. During the meetings of the League of Nations, held in March and September of the same year, the Lithuanian delegation made active attempts to resist Polish pretensions. In spite of the interior changes in Lithuania and Poland, the situation remained the same. The new Lithuanian government, consisting of leftist parties, continued the anti-Polish policy of their predecessors in the League of Nations. Poland, despite the changes in the government after the May coup, did not abandon its claims either. The big states—England and France—favoured Poland's becoming a member of the League. Poland might have played a part of a counterweight to Germany there. Thus, Poland's aggression to Lithuania was "forgotten". Lithuanian efforts, though based upon the principles of international law, fell flat. The interests of the big states were of more importance than the proclaimed ideas of the League of Nations and the principles of its pact.

Trumpai apie autorių

Gintautas Vilkelis (g. 1966 m.), Vytauto Didžiojo universiteto doktorantas. Tyrinėjimų tematika—Lietuvos ir Lenkijos santykiai su Tautų Sąjunga.